

A 5584.

Svenska lånord från svensktiden i estniska språket

av

Paul Ariste.

Germanska lånord från äldre och nyare tid finner man ganska många i estniskan. Det finns sådana, som härstamma från det germanska urspråket eller de ur detta utvecklade dialekterna (gotiskan, fornskandinaviskan) eller från de ännu levande språken (hög- och lågtyskan, engelskan, svenskan o. s. v.). De lånord, vilka kunna anses ha skandinavisk härstamning, ha i sin tur kommit in i språket på många olika vägar. Utom om fornnordiska kan man tala om fornvenska, estlandssvenska, finlandssvenska och rikssvenska lånord. Det är ej heller uteslutet, att t. o. m. några rent danska lånord finnas. Om de äldre lånorden har ett och annat skrivits i specialundersökningar eller mera i förbigående. Vad de yngre lånorden beträffar, publicerade undertecknad för några år sedan en översikt av de estlandssvenska lånorden: "Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles (Mit nem Referat: Die estlands-schwedischen Lehnwörter in der estnischen Sprache)", Tartu 1933¹⁾. De finlandssvenska och rikssvenska lånorden ha hittills föga berörts, då man icke haft möjlighet eller funnit anledning att ägna dessa nyare språkelement någon närmare uppmärksamhet. Ehuru nämnda lånord ej erbjuda någon hållpunkt för lösandet av ljudhistoriska problem, ha de likväl stor kulturhistorisk betydelse, så att för den, som söker efter sambandet mellan Sverige och Estland, finns det anledning att icke förbigå dem. I det följande vill jag söka belysa de språkliga förbindelserna mellan ester och svenskar under den tid, då Estland lydde under svenskt välde, förbindelser, som satt varaktiga spår i det estniska språket. Denna period har också varit den enda, under vilken det för hela landet gemensamma nysvenska språket — rikssvenskan — och det estniska

¹⁾ ACUT B XXIX. 3.

språket utövat påverkan på varandra. Både tidigare och senare ha väl enstaka sjömän och andra sjöfarande kunnat förmedla svenskt inflytande, men det ordförråd, som genom dem tillförts det estniska språket, är icke nämnvärt omfattande. Man kan ej heller i våra dagar tala om någon påverkan, ehuru i likhet med övriga förbindelser mellan Estland och Sverige även de språkliga efterlämnat sina spår. Några enstaka från Sverige eller Finland lånade slanguttryck, såsom frökken ~ frööken (humoristiskt) < fröken, vašoguu < var så god, svenska flika < svensk flicka och andra dylika förändra icke allmängiltigheten av ovan framförda påstående.

Vad beträffar den litteratur, som behandlar den grupp av lånord, varmed vi här vilja sysselsätta oss, så finns härom ej mycket att säga. Om man undantar några kortare, tillfälliga anmärkningar, så återstår följande att påpeka:

I 1892 års årgång av den estniska tidskriften "*Olewik*" finns en av J. S. Rotalia (= Spuhl) skriven, populärt hållen artikel om svenskan och andra språks inflytande på estniska språket: "Wõerad sõnad eesti keeles" (främmande ord i estniska språket). På sidan 104 skriver författaren här bl. a.: 'Främmande ord ha från svenskan inkommit i estniskan:

1. Före historisk tid under fientliga förbindelser med nordmännen.
2. Under de tider, då Estland stod under dansk och svensk överhöghet.
3. Genom förekomsten av svenskar längs Östersjökusten och på öarna, där ester och svenskar stodo i daglig kontakt med varandra.
4. Genom brödrafolken esternas och finnarnas vänskapliga förbindelser med varandra.

Rotalia har icke blott känt till svenska lånord från svensk-tiden, utan han är också den förste, som visat på alla grupperna av svenska lånord. I artikelns fortsättning på sidan 1077 ff. tillägger han: 'Liksom på Peter den stores tid många tyska ord med den tyska kulturens inträngande kommo in i det ryska domstols- och ämbetsmannaspråket, och liksom många svenska ord upptogos i ryskan under den tid, då inkallade nordmän styrde det ryska riket, så kommo även under den svenska och danska tiden en god del svenska och danska ord in i det estniska språket'. I detta påstående har författaren rätt, men

tyvärr har han i sin artikel icke framdragit några exempel, som kunna tänkas vara utmärkande för den speciellt svenska tiden. Rotalia har emellertid angivit principen och kommer på så sätt att spela rollen av pionjär.

Framlidne professorn i finsk-ugriska språk vid Uppsala universitet, K. B. Wiklund, vilken som ung forskare studerade vid Helsingfors universitet, tog i följande ärgång till orda och kritiserade Rotalias delvis också ganska okritiska artikel. Wiklund betvivlar bl. a. möjligheten av svenska lånords inträngande i estniskan under svensktiden: 'Det förefaller mig ej alldeles riktigt, att herr R. jämför estniska ord med ord ur det svenska skriftspråket, ty när och var skulle de svenskar, som talade skriftspråk, ha kommit i så nära beröring med esterna, att dessa skulle ha kunnat låna ord av dem? De forna svenska guvernörerna och tjänstemännen ha säkerligen ej lämnat många ord efter sig' . . .²⁾.

Wiklund har alldeles rätt, när han drar i tvivelsmål den möjlighet de högre tjänstemännen hade att utöva språklig påverkan. De i städer och slott boende tjänstemännen voro naturligtvis svåråtkomliga för den estniska lantbefolkningen. De, som kommo i beröring med det estniska folket och kunde bli utstrålningscentra för språkligt inflytande, voro i stället de svenska prästerna, de mindre godsherrarna och godsens folk, det lägre tjänstemannaståndet och de enstaka bland esterna boende svenska bondfamiljerna. I fråga om de lågtyska lånorden kan man nämligen tydligt iakttaga, vilken betydelse ett enstaka främlingscentrum haft för lånordens utbredning. Samma slutsatser kan man draga beträffande svenskan.

I sin intressanta kritik: "Herkunft und Verbreitung der neueren germanischen Lehnwörter im Estnischen"³⁾ skriver W. Wiget om de svenska lånorden: "Alle schwedische Lehnwörter, die keine ausgesprochen westliche oder östliche Orientierung zeigen, werden wir der sog. **Schwedenzeit** zuweisen. Das alte Gouvernement Estland kam 1560, die Wiek 1582, Livland 1629 unter schwed. Herrschaft; 1721 verlor Schweden die Ostseeprovinzen. Zu den Lehnwörtern, die dieser Periode angehören, sind zu zählen (listan på ord återges här i förkortad form): *kult*, *kunt*, 'Eber' < *kult* 'Ferkel'; *särk* 'Hemd, Rock' < *särk*

²⁾ *Olewik* 1893, s. 152.

³⁾ *SbGEG* 1927, s. 265 ff.

'Frauenhemd' (früher auch 'Rock'); *nöör* 'Schnur, Faden' < *snöre*; *vaar* 'Vater, Greis, alter Mann' < *far* 'Vater', *vaar ja moor* 'der Alte und die Alte' < *far och mor* 'Vater und Mutter'. Till de sista orden fogar Wiget den upplysningen, att det på grund av de knapphändiga topografiska uppgifterna ej är fullt klart, om det är fråga om rikssvenska eller estlandssvenska lånord. Till slut sammanställer författaren med ett frågetecken det estniska *ämber* och det svenska *ämbar*. Till den period, vi här behandla, förefalla väl orden *kult*, *särk* och i viss mån även *vaar* och *moor* att höra. *Ämber* har inkommit i estniskan från estlandssvenskan eller delvis också från lågtyskan⁴). *Nöör* är otvivelaktigt ett lån från lågtyskan.

Till slut vill jag fästa uppmärksamheten på min undersökning "Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles", där jag på sidan 125 har givit uttryck åt den åsikten, att rikssvenska lånord som *kadalipp*, *kroonu*, *landmäätar*, *prilla* o. a. peka direkt tillbaka på den en gång i Estland rådande svenska administrativa och militära ordningen. Dessutom har jag i en kortare uppsats behandlat det svenska språkets inflytande på svensktidens estniska skriftspråk⁵).

Den svenska litteraturen torde icke ha givit någonting av väsentlig betydelse utöver vad som framkommit i den uppräknade litteraturen från estniskt håll.

Vad beträffar de äldre skandinaviska lånordens utbredning, så förekomma de i de flesta fall över hela Estland; de estlandssvenska lånorden åter finna vi till största delen i Nordestland, medan däremot de från svensktiden stammande lånordens utbredning är ganska skiftande. Det finns ord, som förekomma över hela landet, och sådana, som blott återfinnas på ett litet, begränsat område. Överhuvud är det påfallande, att Nordestland är rikast på lånord, vilket är ganska naturligt, ty denna del av Estland stod längst under svenskt inflytande. Det finns ännu en grupp lånord från svensktiden, vilken aldrig tycks ha vunnit insteg i folkspråket, utan endast kommit till användning i skriftspråket. Dåtidens estniska skriftspråk stod under tämligen starkt inflytande av tyskan. Svenskaåspråket kunde efterlämna spår huvudsakligen i officiella kungörelser, framför allt i olika slags för estniska folket, ursprungligen på svenska avfattade

⁴) ERL s. 118.

⁵) EK 1931, s. 1 ff.

plakat. Särskilt förtjänar att nämnas en pennans man av svensk härstamning på 1600-talet, Lars Vigæus, vilkens språk vimlar av svecismer⁶). I hans och flera andra författares stavning spårar man inflytande från svensk ortografi, som t. ex. *fw*, *ffw*, *fu* och *f* i stället för *w*, *y* och *ÿ* i stället för *ü* resp. *ÿ*. Någon gång förekommer även *a* i stället för *o*. Om man lämnar åsido översättningslånen, såsom *hästönnistada* (välsigna) i stället för *önnistada*, *esseista* (för + stå) i stället för *aru saada* m. fl., så kan man bland de kända i litteraturen förekommande lånorden nämna följande:

frihärria: på ett år 1696 tryckt plakat *Frijherra*; på ett annat plakat från år 1702 har ordet t. o. m en helt och hållet svensk form — *Fryherran*. — *friherre*.

hertog: i en soldated från slutet av 1600-talet finner man, Hertogi Stone . . . Mahle, . . . Bergeni Hertogi; i förordet till en kyrkohandbok från år 1699 finner man Hertog Ronis, Cleve ninf Bergi Hertog. — *härtoqhe*, *hertoghe*, *härthuge*, *hertuge* 'dux, den som förer en här el. härskare, anförare, härförare, öfverste⁷). Då ordet i estniskan förekommer i dokument utfärdade av svenska staten, måste man draga den slutsatsen, att det har svenskt ursprung, i annat fall hade man ovillkorligen måst betrakta det som ett lågtyskt lånord < *hertoch*. Från högtyskan härleder sig det i modernt estniskt språkbruk förekommande *härtsog* (< *Herzog*).

krona: I Vigæus' predikningar förekommer en gång *ŕrona* ŕŕjt aawit. — *krona*. Det i estniskan vanliga *kroon*, gen. *krooni*, är ett lån från tyskan.

kürk, 'kirik': hos Vigæus förekommer ordet ett par gånger: kyrfio ŕŕand (präst) kyrful. *kyrkia*, *kyrkkia*, o. s. v.⁸) Det estniska skriftspråkets *kirik* och dialekternas *kirk* äro äldre germanska lånord.

landshövding: i ett tryckt, politiskt dokument förekommer *Landtsöhvdingelle* (till landshövdingen). — *landshövding*.

profeterada, 'ennustada': förekommer i det s. k. Åbo-manuskriptet: *Kuuluta ning Prophtera* (kungör och profetera); *kuuluttaijin u. Prophteraijin* (jag ville kungöra och profetera). — *profetera*.

⁶) EK 1931, s. 1 ff; *Svio-Estonica* 1935, s. 104 ff.

⁷) Söderwall, OSvMSp.

⁸) Söderwall, OSvMSp.

pund, hos Vigæus: fe perraft ommat pundat, h. e. ommat Hældet andet welfja iagfap; Se toine Pund effoch Tallentum jne. (som sedan utdelar sina pund d. v. s. sina frikostiga gåvor; Det andra pundet eller talentum . . .) — *pund* 'talent'⁹⁾. I andra betydelser användes ordet *pund* i estniskan i folkspråket.

snöör, 'nöör': hos Vigæus: üx Moto lenga Effoch juör; moto juöri faß (ett mätgarn eller snöre; med ett mätgarn). — *snöre*. Som redan nämnts, är det riksestniska *nöör* ett lågtyskt lånord. Endast den individuella formen med *s*, som förekommer i Vigæus' predikningar, kan man betrakta som ett svenskt lånord.

väärd, 'väärt': hos Vigæus: eth nemmat ommat wärdet Omma 3ßanda faß je rift fandma (på det att de må vara värdiga att bära korset med sin Herre). — *värd*. — Det vanligare *väärt* är ett tyskt lånord.

Av de uppräknade i litteraturen förekommande lånorden är största delen hämtad från det sociala området. Detta förhållande är ingen tillfällighet. Ger man akt på det i folkspråket upptagna ordförrådet, så ser man också här, att de intressantaste lånorden just hänföra sig till det administrativa, sociala och militära området. Då esterna, efter att ha lytt under Tyska ordens och andra herrars mera kortvariga välde, kommo under svensk administration, måste de omorientera sig efter nya förhållanden och nya begrepp, vilket naturligtvis medförde nya språkliga företeelser. De hithörande lånorden skulle på det administrativa och militära området vara följande:

kadalipp: Wiedemann EWb *kada-lippu jöksma* 'Spiessruthen laufen', *läbi lipu jöksma* od. *minema, kata-lippu jöksma, kadulippu jöksma* id. I det moderna estniska skriftspråket är *kadalipp* ett vanligt ord. — *gatulopp*¹⁰⁾ — Vokalvariationen *a ~ u* i första sammansättningsledet kan härleda sig ur originalspråket (jfr. det estlandssvenska *gadagod ~ gadogod* 'gärdesgård på ömse sidor om bygatan'), om det icke beror på en folklig etymologi, som förbundet det svenska *gatu* med det estniska dialektala *kada* 'niinekera, heidekera' (bastnystan, garnnystan). En folklig etymologi är emellertid tydligen det andra ledet *-lipp* — det svenska *lopp* har uppfattats som det estniska *lipp* 'fana, flagga'. Som man ser redan av Wiedemanns varianter, har i dialekterna

⁹⁾ Dahlgren, GFOOT.

¹⁰⁾ Dahlgren GFOOT.

endast ordets andra led, *lipp*, kommit att bli språkbruk. I dialekterna förekommer *kadalipp* också i betydelsen prygel överhuvudtaget (Risti). I skriftspråket åter förekommer som en nybildning verbet *kadaliputama*, 'driva gatlopp' (E. Wilde).

kindral: Wiedemann EWb *kindral, kindrāl, kendral, kendrāl*. — *general*. — Enligt Hellquist SvEtO och Kluge EtW har *general* i militär betydelse kommit i bruk på 1600-talet, då svensk militär organisation härskade i Estland och svenska trupper funnos i landet. Detta förhållande tillåter oss att betrakta *kindral* som ett svenskt lånord. Av svenskt ursprung är också det finska *kenraali*.¹¹⁾ I enlighet med estniska ljudlagar har *en* förvandlats till *in*.

kroonu: Wiedemann EWb *krōnu* 'Regierung, Krone (hohe)'. I äldre skriftspråk förekommer också *kruuna*, ganska ofta för övrigt i officiella dagorder från början av 1700-talet: *Rozi Kuninglikko Eruno, Kuningal ning temma Eruno Teinistusse*. (Sveriges kungliga krona, i kungens och kronans tjänst) o. s. v. — *krono*. — I modernt språkbruk betyder *kroonu* 'stat, regering, självstyrelse, krigstjänst'; ordet håller emellertid på att åldras och försvinna ur språket. Det finns intet tvivel om att *kroonu* inkommit i estniskan under den svenska tiden. Esterna lärde för första gången närmare känna den svenska regeringen som en "krönt regering". Språkliga kriterier tyda ej heller på att ordet härleder sig ur tyskan. Från tyskan ha vi fått det fonetiskt sett för de tyska lånorden karakteristiska *kroon*, gen. *krooni*, 'krona' kran' — med dess *i*-stam. Så vitt jag vet, är *kroonu* känt i ordböckerna först från början av 1800-talet. Ett äldre ord för regering, stat är *kuningas* 'kung'. Ännu år 1820 förekommer i Livlands bondelag *funingamõisa* 'riigimõisa', (statligt gods jfr kungsgård). År 1857 använder tidningen "Perno Postimees" uttrycket *funingatenistusse* 'kaitseväeteenistuses', (i militärtjänst, jfr i kronans kläder). I setudialekten¹²⁾ och i språköarnas dialekter har *kuningas* ännu den nyssnämnda betydelsen. Dessa förhållanden tala för att *kroonu* har börjat slå igenom i folkspråket först från och med den svenska tiden och ej ens i våra dagar hunnit bliva allmänt.

küüt: Wiedemann EWb *küt', kiüt, kīt'* "Schüsse" (Unterlegung von durch Bauern gelieferten Pferden st. der Pferde),

¹¹⁾ Streng NRL s. 60.

¹²⁾ Talas i Petseris (Petschurs) distrikt.

küti minema, küdis käima 'zur Schüsse gehen' *küt'-hobune, küdi-hobune* 'Schüsspferd', *wäe-küt* 'Militairschüsse (zur Beförderung von Militairpersonen, Truppen gestellte Pferde)'. I estniska riksspråket och dialekterna är *küüt* ett allmänt använt ord. — Hellquist SvEtO *skjuts, skiuts* o. s. v. Söderwall OSvMSP *skiut, skiuut* 'häst som brukas till resandes befordran', *skiuts häster* 'skjutshäst, häst som brukas till resandes befordran'. Delvis har kanske också det fornsvenska *skiut* utövat sitt inflytande¹³). Att ordet är lånat under svensktiden, därför talar emellertid f. ö. även det faktum, att också det baltiskt tyska ordet *Schüsse* är ett svenskt lånord, vilket ursprungliga form har varit det svenska *skius ~ siuss*¹⁴).

landmääter: Wiedemann EWb *land-mäeter, lañg-mäeter* 'Landmesser'. — *landmätare*. Wiedemann har till ordet fogat anmärkningen, att det är "Eigenthum neuerer Schriftsteller, Neubildung nicht der Volkssprache angehörend". Man har faktiskt ej heller kunnat registrera ordet i det nu levande folkspråket. Likväl kan det icke vara nytt. *T*-et i ordets andra hälft gör det uteslutet, att ordet kan vara ett lån från högtyskan, så att källan måste vara antingen den ännu under 1700-talet bland tyskbalterna allmänt brukade lågtyskan eller svenskan. För det senare antagandet talar *-ää-*, ty hade ordet varit ett lån ur lågtyskan, skulle man ha väntat *landmeeter*. På svenskan som källa pekar även det faktum, att under den svenska tiden godsreduktionen genomfördes, och att den estniska lantbefolkningen som följd av jordens omläggning fick mycket att göra med lantmätare.

lään: Wiedemann EWb *län, gen. läne* 'Gegend, Kreis, District'. — *län*. Ordet har försvunnit ur det nuvarande folkspråket. I litteraturen förekommer *lään, gen. lääni*.

plagu: Wiedemann EWb *plagu, lagu* 'Flagge'. — *flagga*. — Då ordet särskilt hör hemma i västra Estland, där det för övrigt även betyder ett slags sjömärke av bräder, kan man gissa på, att det dessutom även lånats ur svenska dialekter och via sjömän inkommit i estniskan.

prilla: Wiedemann EWb *prilla* 'leichtsinniges Frauenzimmer, Flidder'; *rilla = preilen* 'fröken'. — *frilla*. — Det sydestniska ordet med formen *prillä* och *rillä*, har betydelsen 'libu, södurite libu, lohakas naispool, tüdrukuplika' (glädjeflicka,

¹³) Bibl. Verz.

¹⁴) Hellquist SvEtO under *skjuts*.

soldatbrud, slarvigt fruntimmer, backfisch). Störst utbredning har ordet vunnit just i betydelsen 'södurite libu', vilket tyder på att ordet vunnit burskap genom svenska soldater. Det i slangspråket uppträdande *frilla* är ett senare lån ur den nuvarande rikssvenskan. Ur ordet har i estniskan även avletts verbet *prillama*, 'skryta, slösa, vara högljudd' ¹⁵⁾.

riik: Wiedemann EWb *rīk* 1. 'Reich, Staat'; 2. 'Kreis, Bezirk' *präuski-rik* 'Propstei' o. s. v. — *rike*. — Enligt Bibl. Verz. kan ordet också vara ett äldre skandinaviskt lån < *riki*. Det är ej möjligt att ljudhistoriskt draga några närmare slutsatser om ordets härstamning. Taga vi emellertid hänsyn till de skäl, som vi återopade på tal om ordet *kroonu*, kan man förmoda, att *riik* likväl är ett lån från senare tid.

root: Wiedemann EWb *rōd rōt*, 'Compagnie (Soldaten), Reihe, Rotte'. I det nuvarande folkspråket äro *rood* och *root* allmänt bekanta som militära enheter. I det äldre skriftspråket kan ordet betyda också folkhöp i allmänhet, en rad människor, som t. ex. i "Perno Postimees" 1857: *juvi ülemaid hea rood* ¹⁶⁾; *lauļjad ļeati parifaupa rodo* ¹⁷⁾ (storpampar i riklig mängd; sångarna uppställdes parvis i ett led). *Rote*, vilket enligt Dahlgren GFOOT betyder 'skara, hop; parti, sekt', se även i Hellquist SvEtO betydelserna 'gårdar, som tillsammans ställde upp en soldat el. båtsman' och 'avdelning av krigare'. Det är ej omöjligt, att ordet inkommit i estniskan från lågtyskan (< *rote*), varifrån också det svenska ordet härstammar, men med hänsyn till att också andra militära termer lånats från svenskan, har man anledning att förmoda, att ordet är ett svenskt lånord.

roodama: Wiedemann EWb *rōdama*, 'unabhängig sein', *teize üle rōdama* 'schalten und walten mit Einem', *ta rōdab riingi* 'er schlendert umher, faulenz'. — *rāda*. ¹⁸⁾

tolkama: Wiedemann EWb *tolkama* 'radebrechen, stümpferhaft sprechen; haselieren. Alberheiten machen, handgreiflich spassen'. Ordet är lokaliserat till Hiiumaa (Dagö). — *tolka*.

tükk: I det äldre estniska skriftspråket förekommer *tükk* 'kahur' (kanon) ännu på 1800-talet, bl. a. hos författarna Ma-

¹⁵⁾ Se även Schlüter SBGEG 1909 s. 25.

¹⁶⁾ S. 173.

¹⁷⁾ S. 60.

¹⁸⁾ Hellquist SvEtO.

sing och Sommer. — *stycke* 'kanon'. — Ehuru det svenska ordet självt är ett lån från tyskan, varifrån också det estniska *tükk* 'pala' (*stycke*) härstammar, så måste man på flera grunder betrakta just svenskan som källan, helt eller delvis. I en artikel i "Olewik" 1892 av den ovannämnde Rotalia finner man *torstück* 'kahur', vilket ord förutsätter ett svenskt *storstycke*. Det i estniskan ännu förekommande *suurtükk* (storstycke, kanon), vilket nu håller på att bliva föråldrat, är således ett översättningslån av det svenska *storstycke* eller det tyska *grossstück*. Svenskt är också det finska *tykki*¹⁹⁾.

upser: Wiedemann EWb *upser*, *upsér*, *upsar* 'Officier', *underupser* 'Unterofficier'. — *officer*. — Det estniska *upser* o. s. v och det finska *upseeri* tyda på lån av det svenska uttalet *ofser*²⁰⁾. Från och med 1600-talet till mitten av 1800-talet förekommer *upser* allmänt i det estniska skriftspråket. Därefter segrar det tyska lånordet *ohvitser*.

vändrik: Wiedemann EWb *wändrik* 'Fähnrich'. — Hellquist SvEtO *fänrik*, i äldre nysvenska även *fändrik*. Den korta första stavelsen *ä* låter förmoda, att ordet är lånat ur svenskan. Härifrån härstammar också det finska *värnrikki*²¹⁾. *Vändrik* hör hemma i det äldre estniska skriftspråket. Ur det nuvarande språkbruket synes ordet ha försvunnit.

Härmed ha vi gått igenom de lånord från svensktiden, som äga samband med den militära och administrativa ordningen.

Samtidigt med det svenska administrativa systemet lärde man också känna nya måttenheter och mätinstrument. Det är därför naturligt, att med måtten också nya ord kommo in i språket. Hithörande lånord äro emellertid ej många. Dessutom är det ifråga om många ord svårt att säga, om de äro lånade under svensktiden eller härleda sig från äldre skandinavisk tid. Så är t. ex. fallet med ordet *mark*, vilket undertecknad likväl vågar räkna som ett lån från den period, vi här behandla. Det är troligt, att detta ords inträngande i estniskan skett i ett par etapper.

mark: Wiedemann EWb *mark*, gen. *marga* 'Pfund, abgemessenes Stück, Münze, Mark', *marga-mäd* 'ein Stück Weges',

¹⁹⁾ Streng NRL.

²⁰⁾ Streng NRL s. 306.

²¹⁾ Streng NRL s. 266.

tõ-margad "Gerechtigkeitsspinnerei" (Spinnerei, welche von den Bäuerinnen als Frohne errichtet wurde)". I nuvarande språkbruk betecknar *mark* huvudsakligen en myntenhet. Innan ordet *kroon* kom i bruk användes, under fristatens första år, det finska *mark* (och *pennu*) såsom myntbeteckning. I betydelsen pund lever *mark* kvar i förbindelsen *margapuu* 'besman', vilket ord f. ö. kan registreras i estniskt skriftspråk redan på 1600-talet — det estniska ordet kan man sätta i förbindelse med *mark* 2 'vikt' och *mark* 3 'mynt' i Hellquist SvEtO. — Bibl. Verz. anser det finska *markka* vara ett äldre eller nyare svenskt lån. Streng NRL anser ordet vara ett nyare lån. — Ur ordet *mark* har i estniskan bildats verbet *markama* 'mäta'. — Det estniska *mark* gen. *margi* 'frimärke, märke' är ett tyskt lånord, och det arkaiska *marka* gen. id. 'frimärke' härleder sig från ryskan.

tund: I det nordestniska folkspråket förekommer uttrycket *rootsi tund* med betydelsen 'hetk, natuke aega' (ögonblick; liten stund, liten tid), t. ex. i Järva-Madise *elaksin ma veel ühe rootsi tunni* 'kui elaksin veel mõnd aega' (ack om jag fick leva en liten tid till); och i Türi *ei siin ei oleks ühte rootsi tundigi* 'siin ma ei oleks hetkegi' (här skulle jag inte vilja vara ett ögonblick) o. s. v. Ett tyskt lånord är det estniska *tund* 'Stunde'. Det sistnämnda ordet har kommit in i språket före det svenska lånordet. För att utmärka skillnaden mellan *tund*- 'timme' och *tund* = 'stund' har man till det senare fogat bestämningen *rootsi*.

tünder: Wiedemann EWb tünder 'Tonne', *põbu-tünder* 'Kühlfass', *wene-tünder* 'Tschetwert' (russ. Mass). I nuvarande språkbruk betyder *tünder* 'tunn, vaat, viljamõõt = 12 külimittu (tunna, fat, sädesmått = 12 külimitt). Lånordet går tillbaka på den svenska pluralformen, vilket även är fallet med det finska *tyunnyri*²²⁾, vilket Bibl. Verz. anser vara ett nyare lån. Analogt med *vakamaa* (ett gammalt ytmått motsvarande ungefär 0,18202 har) uppträder i estniskan *tündrimaa* (tunnland), ett jordområde, på vilket man ursprungligen sådde en tunna säd.

Vi ha ovan nämnt flera lånord, som beteckna individer och yrken. Vi tillfoga följande:

hoor: Wiedemann EWb *hõr* 'Hure'. — *hora*. — Ehuru Streng²³⁾ anser det finska *huora* för ett yngre lånord, och Bibl. Verz.

²²⁾ Streng NRL s. 243.

²³⁾ NRL s. 36.

lämnar frågan om tidpunkten för ordets upptagande i språket öppen, så kan man dock icke med bestämdhet påstå, att det estniska *hoor* skulle vara ett senare inkommet lånord. Endast med tvekan kan man dock föra det till den svenska tidens lånord.

kalkar: Wiedemann EWb *kalkar* 'großes Stück (z. B. Holz)', *kui laps kalkariks säb* 'wenn ein Kind größer wird.' I de nutida folkmålen betyder *kalkar* mestadels 'slavsig, i trasor klädd människa; odugling.' — Hellquist SvEtO *skalk* 1. 'skälm', fsv. *skalker* 'usling, slyngel, fråssare' o. d och *skalk* 2 'brödsalk, ostskalk' o. s. v. Även vid detta ord är det den svenska pluralformen (*skalkar*), som varit normgivande. Jfr *tünder*.

moor: Wiedemann EWb *mōr* 'altes Weib, das nicht mehr gebiert'. — *mor*. — I Ariste ERL s. 79 uppgives bland möjliga källor även rikssvenskan. Antagligen har vid ordets utbredning såväl estlandssvenskan som finlandssvenskan och rikssvenskan spelat en roll. Att rikssvenskan varit en medverkande faktor, därpå tyder ordets tämligen allmänna utbredning. Det sagda gäller även om ordet *vaar*.

pagar: Wiedemann EWb *pagar* 'Bäcker', *jüstu-pagar* 'Käsemacher', *suhkru-pagar* 'Conditor'. Nordestniskt ord. — *bagare*, i äldre språk också *bakare*²⁴⁾. Från svenskan härstammar också det finska *pakari* 'pistor'²⁵⁾.

parkal: Wiedemann EWb *parkal*, *parkar*, *parker* 'Gerber'. — *barkare* 'garfvere'.²⁶⁾ — Svenskt ursprung har likaledes *park* 'bark, garvarbark'. Angående det finska *parkkari* och *parkki*, se Bibl. Verz. och Streng NRL. Ändelsen *-l* i det estniska ordet är en vanlig dissimilationsföreteelse hos ord, som sluta på *-er* och *-ar*.

plika: Wiedemann EWb *plika* 'junges Mädchen, halberwachsenes Mädchen' o. s. v. Ordet är vanligt i det nordestniska folkspråket och håller på att vinna terräng i Sydestland, tidigare förekom ordet här endast i pejorativ betydelse. — *flicka*. — I ERL s. 89 har jag givit uttryck åt åsikten, att *plika* vore ett estlandssvenskt lånord, med den reservationen, att ordet även skulle kunna gå tillbaka på finlandssvenskan. Här påpekas en

²⁴⁾ Dahlgren GFOOT.

²⁵⁾ Streng NRL s. 138.

²⁶⁾ Söderwall OSvmSp.

tredje möjlighet: *plika* kan vara lånat ur rikssvenskan under det svenska väldets tid.

torpa: Wiedemann EWb *wana tō-torpa tüchtiger unverdrossener Arbeiter*. — ? *torpare*.

vaar: Wiedemann EWb *wār* 'Vater, Greis, alter Mann'. — *far*. — Vid sidan av det redan påvisade sambandet med estlandssvenska och finlandssvenska motsvarigheter kan man även peka på rikssvenskan som källa. Se **moor**.

Till slut kunna vi anföra ännu några ord, vilkas inträngande i språket kan dateras till den svenska tiden.

kult: Wiedemann EWb *kul't, kun't* 'Eber'. — *kult*. — Se Wigets kritik av hithörande.

kärru: Wiedemann EWb *käru, käro, kärr* 'Karren, Schiebkarren'. — *kärra*²⁷⁾. I nuvarande språkbruk är formen *kärru* den vanligaste.

malm: Wiedemann EWb *mal m* 'Gusseisen' *mal m-raud* 'brüchiges Eisen', *malmi-wābrik* 'Eisengiesserei'. — *malm*. — Från svenskan härstammar också det finska *malmi* 'metallum rude, suburbium'²⁸⁾.

Norra: Wiedemann EWb *Norra-mā* 'Norwegen'. — *Norge*, i fornsvenskan *Norghe, Noreghe*, samt adverbet *norr*. — Det i äldre skriftspåk förekommande *Norwegi(maa)* är ett lån av det tyska <*Norwegen*.

plasku: Wiedemann EWb *plask*, gen. *plasku, plasku*, gen. id. 'Flasche'. — *flaska*. — Från tyskan härstammar det estniska *plass* och *lass* 'flaska, lägel'. Det är emellertid icke omöjligt, att också *plasku* är av lågtyskt ursprung <*flasche*, till vilket fogats diminutivändelsen *-u*, eller som fått *u*-stam i stället för *i*-stam, som man skulle kunnat vänta. Dylikt förekommer även på annat håll; exempel äro *tants*, gen. *tantsu, piip*, gen. *piibu* o. s. v., där ett lågtyskt ursprung är högst sannolikt.

säng: Wiedemann EWb *säng*, gen. *sängi* ~ *sänni* 'Bett, Bettlade, Bettgestell'. Användes tämligen allmänt över hela Estland.²⁹⁾ — *säng*. — Från svenskan härleder sig också det finska *sänky*³⁰⁾.

²⁷⁾ Bibl. Verz.; Streng NRL s. 88.

²⁸⁾ Streng NRL s. 113.

²⁹⁾ Saaresté LV s. 199.

³⁰⁾ Bibl. Verz.; Streng NRL s. 220.

särk: Wiedemann EWb *särk*, 'Hemd, Rock, Kittel'. — *särk*. — Se Wigets kritik s. 183.

tasku: Wiedemann EWb *tasku*, *task* 'Tasche'. — *taska*. — Från tyskan härstammar det estniska *tass* id. Också detta ord kan man endast med tvekan föra till den svenska tiden.

tiin: Wiedemann EWb *tiin*, gen. *tinu* 'Zuber, Kübel, Wanne, Fleischgeschirr mit einem Deckel'. Västestniskt ord. — *tina*. — Enligt Hellquist SvEtO är den svenska motsvarigheten (känd sedan 1549) hämtad ur lågtyskan, varifrån även det estniska *tiin*, gen. *tiini* härstammar. Se anmärkningarna under **plasku**.

Efter att sålunda ha visat på ett par tiotal yngre skandinaviska lånord, vilkas upptagande i det estniska språket kan dateras till Estlands svenska tid, vill jag tillfoga, att jag är fullt medveten om listans ofullständighet. Komplicerade och tämligen omfattande grupper av svenska och allmänt skandinaviska lånord äro ännu så litet klarlagda, att framtida specialundersökningar säkert skola bringa mycket nytt i dagen. Nu kan forskaren mången gång stå hjälplös, när det gäller att lokalisera något ord, som på fonetiska och kulturhistoriska grunder kanske kan härröra från estlandssvenskan, finlandssvenskan, rikssvenskan eller fornnordiskan. Därtill kommer ännu en betydande faktor — lågtyskan. Både estniskan och svenskan äro genomsyrade av lånord från Hansaspråket, vilket gör de båda språkens lexikaliska samhörighet särskilt stark. Jämför man estniskans lånord med det närstående finska språkets yngre germanska lånord, så kan man konstatera, att ljudhistoriskt sammanfallande lån likväl äro av olika ursprung — i finskan svenskt och i estniskan lågtyskt: på finska *pyssy* ~ på estniska *püss*, *reisu* ~ *reis*, *tunti* ~ *tund*, *vanki* ~ *vang* o. s. v. I denna undersökning ha såsom lånord från svensktiden upptagits de ord, som ha en bestämd svensk karaktär, eller vilkas historiska bakgrund gör det troligt, att de närmast höra till svenskan.

Vad det ljudhistoriska beträffar, finns det icke mycket att säga om lånorden, ty deras samhörighet med grundordet är uppenbar. För övrigt ha vi redan, där det synt oss av behovet påkallat, givit nödiga upplysningar.

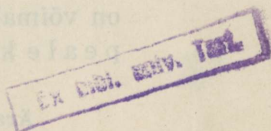
Till slut må nämnas, att man i estniskan förutom de nämnda lånorden från svensktiden även kan konstatera förekomsten av översättningslån. Som redan omnämnts är Lars Vigaeus' språk fullt av sammansatta ord och meningar, vilka äro

ordagranna översättningar från svenskan. Man kan finna dylika även i det nu levande folkspråket. Här må endast nämnas *peale kauba* eller *kauba peale*, vilket förekommer i två betydelse: 1. 'ostu peale midagi saama vői andma' (att få eller ge något då köpet) 2. 'peale selle, pealegi' (*på köpet, till på köpet*: fraser som denna: galet gick det för honom och till på köpet fick han stryk). Samma fras har ävenå finskan³¹⁾ och den baltiska tyskan (möjligen genom förmedling av estniskan) lånat. Så heter det i den baltiska tyskan *auf den Kauf* i stället för *in den Kauf*.

Förkortningar.

- ACUT = Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis, Tartu I 1921.
 Bibl. Verz. = E. N. Setälä, Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den Ostseefinnischen Sprachen, Helsingfors 1912—1913.
 EK = Eesti Keel. Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri, Tartu. I (1922)—.
 ERL = Paul Ariste, Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles, Tartu 1933.
 EWb = Ferdinand Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. Zweite vermehrte Auflage, St. Petersburg 1893.
 GFOOT = F. A. Dahlgren, Glossarium öfver föräldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde, Lund 1914—16.
 LV = Albert Saareste, Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I, Tartu 1924.
 NRL = H. J. Streng, Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakelessä, Helsinki 1915.
 OSvMSP = K. F. Söderwall: Ordbok öfver svenska medeltids-språket, Lund 1884—1918.
 SbGEG = Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, Tartu 1861—
 SRS = Elias Lönnrot. Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja, Helsingissä 1874—1880.
 SvEtO = Elof Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund 1922.

³¹⁾ Se Lönnrot SRS under *päälle*.

REFERAAT.

Rootsiaegseid rootsi laensõnu eesti keeles.

Rootsi laensõnu on eesti keeles õige mitu kihti vanususe ja laenamiskoha järgi. Esitatud artiklis on toodud ülevaade neist sõnust, mis on tulnud eesti keelde Rootsi valitsuse ajal. See laensõnade ala on senini olnud peaaegu täiesti käsitlemata. Põhimõtteliselt õieti on Rootsi aja laenude olemasolule viidanud J. S. R o t a l i a (= S p u h l) „Olevikus“ 1892. Teda oponeerib järgmisel aastal sama lehe veergudel K. B. W i k l u n d, kes väga kahtleb kõnesoleva ajajärgu rootsi mõjust eesti keelele. Esimene küsimuse puhtteaduslik käsitleja on W. W i g e t.

Edasi nimetatakse kirjutises, kui raske on sageli otsustada, mis perioodi rootsi keelest või kas üldse rootsist on saadud üks või teine sõna. Peale häälikuliste kriteeriumide on päritolu otsustamisel võetud abiks sõna ajalooline taust. Rootsi aja laenudena esitatakse enne kõike kirjanduslikud laenud: f r i i h ä r r a, h e r t o g, k r o o n a, k ü r k, l a n d s h ö v d i n g, p r o f e t e e r a d a, p u n d, s n ö ö r, v ä ä r d. Rahvakeelsetest laenudest on silmator-kav osa administratiivselt, sõjaväeliselt ja ühiskondlikult alalt: k a d a l i p p, k i n d r a l, k r o o n u, k ü ü t, l a n t m ä ä t e r, l ä ä n, p l a g u, p r i l l a, r i i k, r o o d, r o o d a m a, t o l k a m a, t ü k k ~ s u u r t ü k k, u p s e r, v ä n d r i k. On loomulik, et uue administratiivse ning ühiskondliku korruga said eestlased uusi tähistisigi. Samuti tutvuti uute mõõtühikutega, mida keeleliselt osutavad m a r k, t u n d ('viivu' tähenduses) ja t ü n d e r. Isikuid ja elukutseid tähistavaist laensõnust mainitakse veel: h o o r, k a l k a r, m o o r, p a g a r, p a r k a l, p l i k a, t o r p a, v a a r. Muualalisi laene on k u l t, m a l m, k ä r r u, N o r r a, p a r k, p l a s k u, s ä n g, s ä r k, t a s k u, t i i n.

Lõpuks ütleb kirjutaja, et peale esitatute võib olla muidki Rootsi aja laene. Sageli ei ole aga üldse võimalik öelda, kas laen on alamsaksast või rootsist. Viidatakse ka sellele asjaolule, et soome keeles võib samakõlaline laen põlvneda rootsist, meil aga alamsaksast. Lühidalt mainitakse veel, et sõnaliste laenude kõrval on võimalik konstateerida ka rootsi tõlkelaenude olemasolu, nagu p e a l e k a u b a ~ p ä k ö p e t ja t i l l p ä k ö p e t.

Äratrükk „Akad. Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatust 1936.“
Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi väljaanne.

K. Mattieseni tr. o./ü., Tartu 1936.